

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ А.С. МАКАРЕНКА

УДК 316.454.5

Є.В. Анохін
Сумський державний
педагогічний університет

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОЇ ОСВІТИ НА НЕФОРМАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлюється досвід реалізації соціально орієнтованих проектів громадської освіти, які здійснюють неурядові громадські об'єднання дитячого центру «Сигнал» Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. Формування високих норм спілкування позитивно впливає на неформальне середовище спілкування дітей та підлітків.

The article interprets the experience of realization of socially oriented projects of public education, which realize ungovernmental public associations of children center «Signal» of Sumy State Makarenko Pedagogical University. The main conclusion of the article is that the high norm communication influences positively onto the informal communication of children and teenagers.

Постановка проблеми. Проблеми сучасного українського суспільства багато в чому пов'язані з відсутністю соціального досвіду гармонійного відтворення норм спілкування у формальному та неформальному середовищах спілкування та взаємодії особистості з оточенням. Це означає, що, зокрема, для дітей та підлітків особисте життя визначає дві частини зовсім несхожі за нормами поведінки: існування формальних відносин з суспільством, які уособлює школа, та неформальних відносин, які стихійно виникають, зміцнюються, розвиваються у різновіковому середовищі. Така проблема існувала і раніш, але більш-менш вдало вирішувалась активним впливом унітарного суспільства на стихійне спілкування дітей та підлітків через відповідні громадські об'єднання, колективістські принципи відповідальності, заохочення діяльності позаформальних груп, які мали можливості педагогічного впливу на особистість. Широкого розвитку набули в той час різноманітні об'єднання, форпости, різновікові загони за місцем проживання тощо. Дослідник саме цих форм впливу на неформальне середовище В.І. Плипенко відзначав: «Головна мета всієї системи

позашкільного виховання ставилась як активна протидія всьому тому, що заважає... суспільству будувати світле майбутнє людства» [5]. Узагалі успіх виховної системи А.С. Макаренка та його послідовників визначався майже повним «приборканням» неформального середовища спілкування вихованців. Але аксіоми сучасних психології та педагогіки зовсім не відповідають такому двоборству. Психологія не може поступитися «вибірковістю» особистості як важливою умовою її розвитку: «Вибірковість психіки детермінована вільним спілкуванням у неформальному середовищі, є тим джерелом розвитку особистості, яке кожного разу пропонує нове та сучасне, випереджаючи традиції та обумовленості суспільства. Для особистості – це суттєвіша умова розвитку!» [2]. Педагогіка розглядає неформальне середовище як важливу умову самореалізації: «Саме у неформальному середовищі особистість знаходить ту нішу, де її особисті якості можуть бути реалізовані та розвинені до рівня соціального здобутку всієї спільноти» [6]. До того ж сучасне суспільство не тільки стало всебічно «відкритим», але й переживає певний дефіцит дієвих позаформальних структур, які ефективно впливали б на неформальне середовище спілкування дітей та підлітків. Кількість дитячо-юнацьких об'єднань перевищила кілька сотень, але їх якість ще далека від бажаного рівня впливу на середовище. Сучасні дослідники феномена становлення так званого «третього» сектора відзначають:

- поступове наближення програмних положень дитячо-юнацьких об'єднань до універсальної змістовної складової – особистості;
- формування загальних принципів партнерства дитячо-юнацьких громадських об'єднань, серед яких поступово головне місце посідає толерантність та не конфліктність взаємодії;
- появу у виховних програмних документах дитячо-юнацьких організацій освітньої складової, яка спрямована на формування пізнавальних мотивів діяльності.

«Сучасний світ людей з його комп'ютерними технологіями та світовою мережею обміну інформацією зробив для особистості якісно нові умови розвитку, самовдосконалення» [1]. Іншими словами, формальне та неформальне середовище спілкування отримали надзвичайно високий рівень залучення всебічної інформації, коли про «знищення» або

приборкання її негативного впливу повинна більше дбати сама особистість або позаформальні організації, які ставлять високі норми спілкування як загальну умову об'єднання в певну спільноту. «Оточення, як соціальний організм, усе більше відіграє роль, спонукаючи когнітивну соціалізацію особистості в умовах інформаційної революції» [3]. Громадські організації фактично намагаються регулювати зовнішній потік фактів, змістів, гіпотез та ідей у напрямку подальшого нормування соціальної поведінки особистості. Виникнення та розвиток загальних принципів партнерства привів до тенденції поступового занепаду радикальних громадських організацій, які намагаються зберегтись, використовуючи для своєї «реанімації» штучні або природні соціальні конфлікти. Соціологічні дослідження свідчать про успішність тих громадських організацій, які соціалізують особистість, виховуючи конкурентноспроможні, високі норми спілкування та поведінки саме у неформальному середовищі: «Дитячо-юнацькі організації України об'єднують 10% дітей та підлітків. Повернення до великих «загальних» організацій неможливе з поважної причини – зростання рівня вибіркової, що зовсім у протилежному боці від глобалізації об'єднань. Єдине, що може привести різноманітні ГО до більш-менш загального знаменника, – це громадська освіта та громадянське виховання» [3].

Громадська освіта – сучасна потреба громади, соціального оточення, яке занепокоєне становищем неформального середовища, піклується не про його «обмеження» (чим зайняти молодь), а про всебічний розвиток як підґрунтя майбутнього громадянського суспільства. Асоціальність, злочинність, байдужість до громадянського життя існують зовсім не тому, що вони привабливі. Вони розквітають саме там, де низький рівень пізнавальних потреб особистості, яка не може протидіяти емоційному сприйняттю рівня складності інформації в обмін на захоплення від змісту. Така особистість ніколи не звикне розглядати сутність соціальних проблем, формувати відповідну поведінку, відносини, взаємодію, враховувати інтереси суспільства.

Отже, у статті розглядається практичний досвід освітньої діяльності громадських дитячо-юнацьких організацій, які працюють у дитячому соціально-педагогічному Центрі «Сигнал» при Сумському державному

педагогічному університеті ім. А.С.Макаренка. Головна мета дослідження – узагальнення певних досягнень із розвитку саме громадської освіти, позитивного впливу через неї на неформальне середовище спілкування дітей та підлітків, проблем та потенціалу їх вирішення у напрямку розвитку громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Головною гіпотезою стало припущення, що форми громадської освіти можуть позитивно впливати на неформальні відносини дітей та підлітків. Гіпотези, сформовані відповідно до головної, можна так ранжувати:

- позаформальне середовище у вигляді громадських об'єднань ефективно справляє педагогічний вплив на нормоутворення соціальної поведінки дітей та підлітків у неформальному середовищі;

- у такому випадку найбільш ефективним буде партнерська взаємодія різноманітних громадських об'єднань у справі реалізації програм громадської освіти;

- громадська освіта впливає на неформальне середовище комплексно та потребує схвалення і підтримки громади.

Дитячо-юнацька громадська організація «Ліцей «Сузір'я» зареєстрована у 2005 році на підставі багаторічного досвіду громадської освіти дітей та підлітків. У вільний час діти 5 – 8 класів вивчають математику, астрономію, наукову фантастику й винахідництво, інформатику. Діти отримують оцінки, складають іспити, готують та захищають науково-фантастичні проекти, здійснюють пізнавальні мандрівки, екскурсії, поїздки до Кримської астрофізичної обсерваторії, музею космонавтики у м. Житомир. У червні 2007 року ліцеїсти «Сузір'я» взяли участь у восьмій двадцятиденній дослідницькій літній експедиції. Її підсумком став захист рефератів з фізики природних явищ, біології, екології, астрономії. Такий вибір предметів, які вивчалися, та заходи, які здійснювались, оптимально поєднували гармонійний привабливий зміст та рухливу форму діяльності. Проте треба відзначити, що так звана «поведінка» і навчання дітей, які свідомо обрали громадський ліцей «Сузір'я», були далеко не найкращими у школі, де вони займались. Їх спілкування у колі друзів, норми неформальної поведінки бажали кращого. Напрямки діяльності громадського ліцею здійснювались з урахуванням

сучасної інноваційної технології «Екологія та розвиток» професора Л.В. Тарасова Громадський ліцей розробляв та втілював її позашкільний компонент, в якому брали участь вісім шкіл м. Суми та Сумського району. Використовувались різноманітні форми роботи: складання та захист фантастичних проектів, мандрівки, спостереження, експедиції, написання рефератів, доповідей, обмін інформацією, конкурси та змагання. Тільки за 2006 – 2007 р. участь у цих справах взяли понад 160 дітей та підлітків. Одночасно спостерігалось значне підвищення рівня норм спілкування ліцеїстів у неформальній сфері, де позитивна цілеспрямованість формувалась самими суб'єктами. Вільний час та вибірковість змісту його проведення набувало всіх ознак самостійної пізнавальної діяльності. Свідченням позитивного впливу на неформальне середовище стало значне збільшення бажаючих займатися навчанням у громадському ліцеї «Сузір'я». До ліцею добровільно залучились діти та підлітки громадських організацій-партнерів у ДСПЦ «Сигнал»: ЮФАС (юні футболісти-аматори Сумщини) – 67%, скаути – 80%, «соколята (юні рятівники) – 53%!

Це переконливо підтверджує головне припущення (гіпотезу) та дає можливість зробити попередній висновок – освітній потенціал позаформального середовища, більшість з яких становлять громадські об'єднання, закладено як фундаментальну соціальну функцію його існування. Тобто будь-яка громадська організація може оптимістично розраховувати на успіх своїх освітніх програм!

Але досвід взаємодії дитячо-юнацьких організацій ДСПЦ «Сигнал» свідчить про позитивний вплив громадської освіти на нормоутворення соціальної поведінки дітей і підлітків у неформальному середовищі. Це підтвердили 87% опитаних батьків, 38% учителів та, що найбільш показово, – 65% самих дітей та підлітків. Вони відзначили дві головних зміни, які відбулись в їх неформальному спілкуванні:

- «...воно значно змінилося за рахунок більш змістовних, привабливих контактів з новими друзями...»:

- «...воно зменшилось як стихійне, неупорядковане, випадкове проведення часу...».

Це підтверджує ще одну гіпотезу дослідження, яка за рангом вийшла на перше місце.

Партнерські відносини громадських дитячо-юнацьких організацій яскраво продемонстрували свій освітній потенціал перш за все в тому, що відбувся обмін формами, змістами та методиками пізнавальної діяльності, які були завжди наявними в їх програмах, але ініційовані тільки під впливом громадської освіти. Ось тільки деякі з нових освітніх програм у громадських об'єднаннях ДСПЦ «Сигнал»;

Скаутське об'єднання ЕСкО: орієнтування за природними ознаками, зірками, вирахування відстаней на місцевості, глибини та ширини річок, висоти дерев, прогнозування погодних змін тощо. Якщо додати до цього винахідництво під час облаштування наметового табору, варткових пристроїв, приладів зв'язку та інше, то наочно підтверджується впливовий інтелектуальний рівень скаутингу як виховної системи.

Юні футболісти-аматори Сумщини (ЮФАС): самоконтроль за особистим фізичним станом (пульс, дихання, релаксація), складання на основі цього особистих таблиць тренувальних навантажень. Розробка тренувальних снарядів, смуг, тренажерів, нових вправ, ігрових змагань – усе це надзвичайно підвищує рівень пізнавальної діяльності саме футболістів, створює умови для її перенесення на психологічні, медичні та соціальні питання. Останнє позбавляє юних спортсменів хвороби споживацького ставлення до оточення, байдужості до проблем громади.

Юні рятівники «Соколята»: складання рятівних систем підйому, транспортування, принципи діяльності приладів пошуку джерел радіоактивного, хімічного зараження, очищення питної води, боротьба з пожежею тощо.

Треба звернути увагу на взаємозбагачення всіх форм пізнавальної діяльності окремих громадських об'єднань, які співпрацюють у ДСПЦ «Сигнал». Соціальне схвалення має конкретний прояв у вибірковості самої особистості. У ДСПЦ «Сигнал» 82% дітей та підлітків у різному вигляді одночасно беруть участь у діяльності та окремих громадських організаціях, а 38% «сигнальників» свідомо вступають до кількох організацій. Вони утворюють найтривалішу за часом існування групу Центру.

Можливості громадської освіти дійсно невичерпні тому, що позитивно впливають на різноманітні норми особистого життя дітей та

підлітків, тобто неформальної сфери їхнього життя, відносин, взаємодії. Досягти таких глибин – давня мрія та мета формального середовища, яке вигадує безліч педагогічних інновацій, напрямів психології, позашкільних закладів та установ. Вирішення проблеми ефективної соціалізації полягає у збереженні та розвитку тонкого прошарку соціальних відносин, які виникають тільки в позаформальному середовищі. Воно не тільки забезпечує існування різноманітних громадських об'єднань, організацій, рухів, спільнот, асоціацій та ін., але й поступово змінює неформальне життя особистості, «приборкує» стихію неформальних відносин. Структуруючи навколо себе зовсім нові відносини, позаформальне середовище закладає те, що ми називаємо майбутнім громадянським суспільством.

Висновки. Подальші позитивні зміни соціального середовища об'єктивно будуть відбуватися у напрямку збагачення досвіду взаємодії особистості та суспільства. Але цей процес можна значно прискорити, збагатити та зробити незворотним, якщо поставитись до громадської освіти як до безумовної функції оточення. Громадська освіта соціальна за своєю природою. Її форми та методи гнучкі, інтегративні та сучасні. Є всі передумови для їх вдалого поєднання з існуючими формальними освітніми засобами. Проблема суто психологічна: коли державні навчальні заклади визнають рівноправність того, що потребує громада, а навчання дійсно буде виховувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчук М. Формування толерантної особистості // Завуч. – 2005. – № 12. – С. 3 – 5.
2. Козлов Э., Петрова В., Хомякова И. Азбука нравственности // Воспитание школьников. – 2005. – № 2. – С. 42 – 44.
3. Коляка І. Молодіжний рух як об'єкт наукового дослідження // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики: Матеріали наук.-практ. конф., Київ, 11 – 13 жовтня 1996 р. – К., 1996. – С. 137.
4. Національна комплексна програма “Молодь України”. – К., 1997.
5. Незалежний культурологічний часопис. №21, 2001 р.
6. Нікітіна І.П. Науково-дослідна діяльність учнів / І.П. Нікітіна, Ю.О. Нікітін, В.В. Шеліхова, О.Л. Кожем'яка. – Харків: Основа, 2006. – 144 с.
7. Соловейчик С. Час ученичества. Учение с увлечением. – М., 1986.